

Mediacja i dialog. Nowe wyzwania podręcznika do historii

Mediation and Dialogue: New Challenges for History Textbooks

VIOLETTA JULKOWSKA
violetta.julkowska@amu.edu.pl
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0000-0002-9025-5917

Niniejszy tom „Sensus Historiae” proponuje refleksję wokół problemów istotnych dla współczesnego transferu wiedzy historycznej, jaki odbywa się w szkole z udziałem podręczników do historii. Mimo błyskawicznego rozwoju technologii cyfrowej, podręczniki nadal pozostają najważniejszym nośnikiem treści historycznych i uniwersalnym środkiem dydaktycznym w kształceniu kompetencji myślenia historycznego. Kształcenie tej kompetencji jest zadaniem edukacyjnym dużej wagi, ponieważ w efekcie prowadzi ona do równoważenia bądź mediowania między tym, co zapamiętane, a tym, co przedstawione w narracji historycznej. Aspekt mediacyjny podejmowany przez teksty ujawnia się poprzez świadomy wybór drogi dialogu jako sposobu rozmowy o przeszłości, pomimo różnic i pomimo kryzysów, pomimo złożoności i niepewności sytuacji. Jest to jedno ze współczesnych wyzwań stojących przed edukacją historyczną, których wiele.

Prezentowane w tomie artykuły podejmują problemy dynamicznie zmieniającego się kontekstu kształcenia, wskazując na jego osadzenie w przeobrażeniach politycznych, społecznych i kulturowych. Można każdy z nich odczytywać jako studium przypadku i wyzwanie edukacyjne, ale także jako ilustrację szerokiego spektrum problemów, którymi zajmują się historycy, a konkretniej w przypadku tego tomu refleksjami dzielą się członkinie i członkowie Wspólnej Polsko-Niemieckiej Komisji Podręcznikowej Historyków i Geografów (UNESCO).

Rozpoczyna Igor Kąkolewski artykułem: „Francusko-niemiecki i polsko-niemiecki dialogi podręcznikowe jako elementy procesów pojed-

© 2026. The Author(s). Published by Adam Mickiewicz University in Poznań, 2026. Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons license (CC BY-SA 4.0) Attribution-ShareAlike 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>).

*Artykuł nadesłany: 28.05.2026; nadesłany po poprawkach: 03.06.2026; zaakceptowany: 09.06.2026.

niania po II wojnie światowej”, wprowadzając do podejmowanych rozważań istotny wątek pojednawczych komisji podręcznikowych, których zadaniem było i pozostaje tworzenie przestrzeni dialogu dla trudnych i wielokrotnie spornych tematów historycznych w relacjach bilateralnych oraz powiązane z pracą tychże komisji praktyki mediacyjne stosowane podczas realizacji wspólnych projektów podręcznikowych¹.

Istotnym punktem odniesienia dla tekstu były doświadczenia dwóch projektów bilateralnych: francusko-niemieckiego podręcznika do historii oraz polsko-niemieckiego podręcznika do historii (*Europa. Nasza historia/Europa. Unsere Geschichte*), zrealizowanego kilka lat później (2008–2020) z szerokim udziałem społecznym. Porównawcze zestawienie obu tych projektów pozwala Autorowi na wskazanie podobieństw i różnic w dochodzeniu do celu. Oba — choć w różnym zakresie — można uznać za wybitne osiągnięcia intelektualne, badawcze i organizacyjne w upowszechnianiu nauki historii, w budowaniu rozumienia przeszłości. Ich zastosowanie w praktyce szkolnej mogłoby wpłynąć znacząco na zmodernizowanie szkolnego przekazu dziejów Europy.

W kolejnym artykule „AI w edukacji historycznej. Wytyczne American Historical Association, głos ich twórców i recepcja w środowisku historycznym” Krzysztof Ruchniewicz analizuje wytyczne AHA, dotyczące wykorzystania sztucznej inteligencji w edukacji historycznej, opublikowane w lipcu 2025 roku². Jest to pierwszy tego rodzaju dokument wydany przez duże stowarzyszenie profesjonalnych historyków, dlatego interesujące jest omówienie jego zawartości, w tym genezy, struktury oraz zespołu proponowanych zasad, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii myślenia historycznego, ograniczeń narzędzi generatywnych, koncepcji AI Literacy oraz wartości ekspertyzy historycznej. Tekst zawiera także zaprezentowane przez twórców dokumentu strategie dydaktyczne wobec AI, takie, jak: ostrożność małych kroków, radykalna akceptacja, chłodna analiza, pragmatyzm ograniczonych zasobów oraz codzienna walka. Na koniec autor rekonstruuje recepcję dokumentu w środowisku historycznym, omawiając komentarze blogerów, felietonistów i badaczy akademickich. Artykuł wskazuje na braki wytycznych — pominięcie perspektywy studentów, *visual history* i *public history* — oraz stawia pytanie o możliwość i potrzebę wypracowania podobnych standardów na polskim gruncie.

Przykłady praktycznego zastosowania AI w edukacji historycznej, z wykorzystaniem wspólnego podręcznika polsko-niemieckiego, proponuje eks-

¹Zobacz w tym tomie: I. Kąkolewski, *Francusko-niemiecki i polsko-niemiecki dialogi podręcznikowe jako elementy procesów pojednania po II wojnie światowej*, „Sensus Historiae”, vol. LXII, 01/2026, s. 13-35.

²K. Ruchniewicz, *AI w edukacji historycznej. Wytyczne American Historical Association, głos ich twórców i recepcja w środowisku historycznym*, „Sensus Historiae”, vol. LXII, 01/2026, s. 37-60.

percki tekst Wiktora Wenera, zatytułowany: „AI’s Personas and Historical Knowledge: How Models Transform Textbook Questions into Narratives”³. Artykuł przedstawia porównawcze badanie pilotażowe dotyczące tego, jak różne konfiguracje dużych modeli językowych kształtują szkolne narracje historyczne. Wykorzystując stały zestaw pytań zaczerpnięty z podręcznika *Europa. Nasza historia* oraz cztery warunki: domyślny ChatGPT jako *baseline*, ChatGPT dopromptowany do roli „analitycznego badacza”, NotebookLM z generowaniem wspomaganym wyszukiwaniem (RAG) na wspólnym źródle podręcznikowym oraz system agentowy pracujący na tej samej bazie wiedzy. Ramę badania stanowiły cztery perspektywy: poprawność merytoryczna i zakotwiczenie w źródle, profil retoryczny i aksjologia, formalna czytelność i „tekstura” leksykalna oraz spójność logiczno-kauzalna. Wyniki pokazały zależność między zakotwiczeniem a głębokością interpretacji: z których wynika, że konfiguracje *retrieval-based* i agentowe częściej wytwarzają „głos podręcznikowy”, natomiast promptowanie osoby wzmacnia metarefleksję i ocenę opartą na kryteriach. Analiza dała podstawę do wniosków formułowanych dla dydaktyki historii, proponując użycie LLM zależne od konfiguracji oraz praktyczne „ścieżki” dla zastosowań szkolnych.

Do tematyki polsko-niemieckiego podręcznika wspólnego powraca Dominik Pick, w artykule „*Europa. Nasza historia — historia transnarodowa*”⁴. Artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie, czym jest transnarodowość w edukacji historycznej, odwołując się do aktualnej sytuacji edukacyjnej w Polsce i Niemczech oraz do doświadczeń tworzenia podręcznika *Europa. Nasza historia*. Transnarodowość w podręcznikach postrzegana jest jako tworzenie wieloperspektywicznej narracji ukazującej procesy i wydarzenia historyczne z perspektywy co najmniej dwóch różnych narodów. Cechą charakterystyczną narracji transnarodowej jest to, że nie neguje ona narodowych narracji, ale je koryguje i wzbogaca dzięki dodaniu innej perspektywy, która wzbogaca i niuansuje obraz przeszłości.

Kolejne trzy teksty to analityczne próby przybliżenia różnych wyzwań, przed którymi stają twórcy współczesnych podręczników. Jako pierwszy zabrał głos młody badacz Tadeusz Wojtych w artykule: „*Teaching entangled migration histories: The image of Polish-Ukrainian migrations of the 1940s in Polish history textbooks (2000–2025)*”⁵. Kontekstem jest osiedlenie się w Polsce od 2022 roku ok. 1 miliona uchodźców z Ukrainy.

³ W. Werner, *AI’s Personas and Historical Knowledge: How Models Transform Textbook Questions into Narratives*, „Sensus Historiae”, vol. LXII, 01/2026, s. 61-78.

⁴ D. Pick, *Europa. Nasza historia — historia transnarodowa*, „Sensus Historiae”, vol. LXII, 01/2026, s. 79-87.

⁵ T. Wojtych, *Teaching entangled migration histories: The image of Polish-Ukrainian migrations of the 1940s in Polish history textbooks (2000–2025)*, „Sensus Historiae”, vol. LXII, 01/2026, s. 89-106.

W rezultacie w szkolnych klasach doszło do zetknięcia odmiennych narracji dotyczących spornej przeszłości. Autor zbliża się stopniowo do wyjaśnienia, w jaki sposób te narracje są kształtowane przez podręczniki do historii. Analizuje w tym celu, sposób w jaki w Polsce w XXI wieku ewoluował obraz jednego z elementów tej spornej przeszłości — przymusowych migracji z lat czterdziestych XX wieku. Z badań wynika, że polskie podręczniki poświęcają coraz więcej uwagi losom migrantów niepolskiego pochodzenia, takich jak Ukraińcy przesiedleni do Ukraińskiej SRR w ramach „wymiany ludności” lub na ziemie zachodnie podczas Akcji „Wisła”. Pojawia się jednak w konkluzji uwaga, że los poszczególnych narodów (Polaków, Ukraińców itd.) zyskuje pierwszeństwo przed analizą podobieństwa doświadczenia cierpienia tych narodów. Odmiennie wygląda to w przypadku uzupełniających materiałów dydaktycznych, które częściej niż podręczniki podejmują historie łączące ludzi ponad granicami, nawet jeśli są to opowieści sporne lub kontrowersyjne.

Z kolei *V e r e n a L a u b i n g e r* w artykule: „Polen und die Sowjetunion 1939–1948 in deutschen Schulbüchern. Analyse einer Zäsur” przeanalizowała sposób, w jaki niemieckie podręczniki historii przedstawiają stosunki między Polską a Związkiem Radzieckim w okresie II wojny światowej oraz w latach powojennych⁶. Analiza obejmowała 22 podręczniki na poziomie liceum, wydane w latach 2012–2020 w Saksonii, co pozwala spodziewać się ich wysokiego poziomu zróżnicowania oraz krytycznego podejścia. Wybrane podręczniki w szczególności sposób korespondują z przedmiotem analizy, jako że II wojna światowa stanowi jeden z ich głównych tematów. Autorka zbadała podwójną okupację Polski, przymusowe przesiedlenia od 1944 r., ustanowienie wschodniej granicy Polski oraz ustanowienie dyktatury komunistycznej w Polsce. Badanie pozwoliło uchwycić te spośród niemieckich podręczników, które przedstawiają fałszywe lub niedokładne ujęcia. Konkluzja badania jest optymistyczna i prowadzi do wniosku, że niemieckie podręczniki w coraz większym stopniu uwzględniają polską perspektywę.

Trzecie studium przypadku autorstwa *M a r t y n y P ł a t e k* podejmuje temat szczególnie, którego zapowiedź zawiera tytuł artykułu: „O potrzebie rewizji obrazu odbudowy życia na Dolnym Śląsku po roku 1945. Relacje Żydów ocalałych z filii obozu koncentracyjnego Gross-Rosen Arbeitslager Langenbielau wobec obrazów propagandy”⁷.

Istnieje pogląd, że w rozwoju powojennego życia Żydów na Dolnym Śląsku niebagatelną rolę pełniły osoby, które w maju 1945 roku zostały wyzwo-

⁶ V. Laubinger, *Polen und die Sowjetunion 1939–1948 in deutschen Schulbüchern. Analyse einer Zäsur*, „Sensus Historiae”, vol. LXII, 01/2026, s. 107-127.

⁷ M. Płatek, *O potrzebie rewizji obrazu odbudowy życia na Dolnym Śląsku po roku 1945. Relacje Żydów ocalałych z filii obozu koncentracyjnego Gross-Rosen Arbeitslager Langenbielau wobec obrazów propagandy*, „Sensus Historiae”, vol. LXII, 01/2026, s. 129-142.

lone z licznych filii obozu koncentracyjnego Gross-Rosen. Tysiące byłych więźniów z tego obozu i innych jego podobozów zamieszkało w pobliskich miejscowościach, zajmując domy uciekających lub przesiedlanych Niemców, przyczyniając się tym samym do budowania wyjątkowo licznej na skalę Polski społeczności żydowskiej w tym regionie. Artykuł przywołuje relacje czterech świadków, którzy po wyzwoleniu zamieszkali w dzisiejszym Dzierżonowie, będącym w 1945 roku miastem z największym odsetkiem ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku. Analiza tych relacji, poczyniona pod kątem motywacji wpływających na podejmowane przez świadków działania, została zestawiona z propagandowym obrazem masowego udziału byłych więźniów obozów koncentracyjnych w odbudowie społeczności żydowskiej na terenach tzw. Ziemi Odzyskanych. Włączenie tych głosów do przyjmowanej współcześnie narracji o omawianym okresie historycznym jest próbą rewizji poglądów z czasów propagandy komunistycznej.

Tom kończy artykuł wspólnie napisany przez dwójkę dydaktyków historii: Marię Stinię oraz Karola Sanojcę: „Od recenzji do reformy. Komisja Polskiej Akademii Umiejętności do Oceny Podręczników Szkolnych w latach 2001–2025”⁸. Artykuł przybliży działalność zasłużonej Komisji powstałej przy Polskiej Akademii Umiejętności, zajmującej się oceną podręczników szkolnych w latach 2001–2025. Autorzy ukazali ewolucję tej Komisji i zarazem wzrost jej znaczenia, poczynawszy od zespołu recenzentkiego do aktywnego uczestnika debaty o reformach oświatowych. Komisja powstała jako odpowiedź na obniżającą się jakość merytoryczną podręczników szkolnych po reformie 1999 roku oraz na liberalizację rynku wydawniczego. Dzięki autorytetowi wybitnych uczonych w roli recenzentów Komisja stała się istotnym mechanizmem korekcyjnym, diagnozującym błędy faktograficzne, dydaktyczne i językowe, a także wskazującym na ograniczoną skuteczność ministerialnych procedur recenzyjnych. W trakcie 25-letniej działalności stworzono model pracy Komisji, który z biegiem lat ulegał zmianom — od recenzowania pojedynczych podręczników po analizę całych zestawów i serii wydawniczych. W ostatnich latach, w warunkach kryzysów edukacyjnych i narastających sporów ideowych, Komisja w coraz większym stopniu koncentrowała się na poszukiwaniu rozwiązań systemowych, czego przykładem był cykl sympozjów „Edukacja — czas na zmiany”. Członkowie Komisji uczestniczą również w opiniowaniu projektów ministerialnych, w tym nowych podstaw programowych.

Tom zamyka w formie komunikatu szczegółowa informacja o nowej inicjatywie podjętej na UAM polegającej na organizacji cyklu wykładów „Lekcje

⁸ M. Stinia, K. Sanojca, *Od recenzji do reformy. Komisja Polskiej Akademii Umiejętności do Oceny Podręczników Szkolnych w latach 2001–2025*, „Sensus Historiae”, vol. LXII, 01/2026, s. 143–158.

naszych Mistrzów”, których celem jest przypomnienie dawnych metod pracy akademickiej.

Tom LXII „Sensus Historiae” proponuje refleksję nad problemem rzadziej podejmowanymi przez historyków, a mianowicie nad mediacyjnym sensem dydaktycznego przekazu historii, który wykracza poza uwikłanie w bieżące problemy polityki historycznej i sięga po praktyki dialogu.

Problemy związane z podręcznikowym przekazem trudnej i niejednokrotnie konfliktującej historii podejmują w niniejszym tomie członkowie Wspólnej Polsko-Niemieckiej Komisji Podręcznikowej Historyków i Geografów (UNESCO). Zadaniem Komisji, która działa bez przerwy od 1972 roku jest analiza i interpretacja podręczników prowadzona pod kątem oceny ich zawartości merytorycznej oraz dydaktycznej, wykonywana przez historyków, pod kątem tworzenia przestrzeni dialogu o przeszłości, bez unikania tematów trudnych.

CONFLICT OF INTEREST STATEMENT: The Author declares that there was no conflict of interest in this study.

AUTHOR'S CONTRIBUTION: The Author is solely responsible for the conceptualization and preparation of the article.

Autor:

VIOLETTA JULKOWSKA — profesor nauk humanistycznych, historyk historiografii, dydaktyk historii; absolwentka filologii polskiej (1985) i historii (1987) na UAM w Poznaniu. Autorka ponad 100 publikacji, w tym monografii: *Retoryka narracji historycznej Joachima Lelewela* (1998); *Historia dla wyobraźni. Recepcja i interpretacja pisarstwa historycznego Karola Szajnochy* (2010); *Foto-historia. Fotografia w edukacji historycznej* (red.) (2012) i *Foto-historia. Fotografia w przedstawianiu przeszłości* (red.) (2012); *Przywołane z historii. Ocalone z pamięci* (red.) (2013); *Jan Kiliński. Historia i pamięć* (red.) (2015); *Heritage of Memory. Memory of Heritage* (red. z W. Wernerem), (2016), *Contemporary Lives of the Past* (z W. Wernerem) (2018); *Historie rodzinne. Narracje, narratorzy, interpretacje* (2018), *At the Source of Dailiness. Interpreting the Traces of History of Everyday Life* (red. 2020); *Szkoła na miarę przyszłych pokoleń* (red. 2023). Od roku 2020 Współprzewodnicząca Polsko-Niemieckiej Komisji Podręcznikowej Historyków i Geografów (UNESCO), od 2024 Członkini Komitetu Nauk Historycznych PAN. Uczestniczka i współorganizatorka projektów edukacyjnych, w tym Cyfrowa Szkoła Wielkopolska edycji 2020 oraz 2030.